

О ИЗУЧАВАЊУ ЦРКВЕНОГ ПРАВА НА РУСКИМ ДУХОВНИМ АКАДЕМИЈАМА И ЗНАЧАЈУ РУСКИХ БОГОСЛОВСКИХ ШКОЛА КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА КРОЗ ЈЕДНУ МЕЂУРАТНУ ПОЛЕМИКУ

Бранко Радовановић*
Православни
богословски факултет,
Универзитет у Београду

Апстракт: Рад има за циљ да нам на основу полемике која је вођена у Веснику Српске Цркве током 1928. године, а у којој су учествовали Радован Казимировић, Љубомир Рајић и Сергије Троицки, прикаже како се изучавало црквено право на руским духовним академијама и какво је било образовање и допринос црквено-правној науци Сергија Троицког током његовог боравка у домовини. Анализа полемике нам је и значајна, јер се она проширује и на целокупни допринос и значај руских богословских школа у православном свету.

Кључне речи: Руске духовне академије, црквено право, Радован Казимировић, Љубомир Рајић, Сергије Троицки.

Увод

У међуратној полемици, која се бави тематиком наведеном у наслову, учесници су три активна и плодносна теолошка мислиоца који су богословствовали у првој половини XX века. Дакле, реч је о руском емигранту и професору Правног факултета у Суботици, Сергију Троицком, Љубомиру Рајићу, у том моменту професору Друге мушке гимназије и Радовану Казимировићу, тибингенском доктору права. Оно што је заједничко учесницима ове расправе је то да су школовани на руским духовним академијама и сходно томе имају искуствено сазнање о теми о којој пишу. Расправа која је вођена у Веснику Српске Цркве и у којој

* radovanovicbranko7@gmail.com.

учествују са једне стране Троицки и Рајић, а са друге Казимировић се бави анализом изучавања црквеног права на руским духовним академијама, али она се проширује и на анализу квалитета и значаја руских богословских школа, семинарија и академија, као и на преиспитивање компетенција и доприноса црквеном праву Сергија Троицког. Карактеристика ове полемике јесте да је она од сва три аутора добијала наслов, али морамо истаћи да су њени делови углавном интегрални и да нису парцијално дељени, што би нам свакако донело један јаснији преглед и једну бољу компаративну стварност. Радован Казимировић пише под насловом „Изнуђена реч у заштиту истинске науке црквеног права“, Љубомир Рајић „У заштиту руских духовних школа — семинарија и академија“, а Сергије Троицки „Истинска наука или 2. група 1. категорије“.

1. Казимировићева анализа моралности Сергија Троицког и анализа изучавања црквеног права на руским духовним академијама

Стварањем нове државе након Првог светског рата осећала се потреба да се путем високообразовних установа створи једна нова интелигенција на коју се нова држава може у потпуности ослонити. Приликом оснивања Правног факултета у Суботици регент Александар се водио политичким и националним интересима. Желео је да факултет функционише на самом северу Краљевине и да тако некадашње становништво Угарске што боље интегрише у друштвени и културни живот нове државе. Факултет је почео са радом 1. марта 1920. године (Радовановић, 2008, 133). Управо са оснивањем овог факултета на северу државе, у јужном делу државе се оснива Филозофски факултет у Скопљу. Попуњавајући катедре на ова два факултета, водило се рачуна да предност имају најквалитетнији кадрови. Сергије Троицки је прошао сва професорска звања на Правном факултету у Суботици. Казимировић је од оснивања овог факултета претендовао на место предавача црквеног права, али Троицки је већ оснивањем факултета изабран за хонорарног професора црквеног права (Радовановић 2008, 135). Управо као и сам повод за ову полемику, која је иницирана од стране Радована Казимировића, Казимировић наводи избор Сергија Троицког за редовног професора црквеног права на Правном факултету у Суботици, 4. јуна 1927.

На почетку ове полемике Казимировић наводи да се унижавала, вређала и извртала ствар која је за њега била најдража у животу. Он недвосмислено истиче да му је жао зато што он није добио ту катедру (Казимировић 1928а, 135). Занимљиво је да Казимировић одмах креће са

моралном анализом личности Троицког и наводи низ оптужби које би показале да Троицки није достојан да буде редовни професор суботичког Правног факултета. Конкретне замерке се односе на то да Троицки има мржњу према свештенству Српске Православне Цркве, јер је свештеничко удружење¹ називао неканонским.

Уз опаску да је био нижи чиновник руског синода и млади малокомпетентни црквени публициста, Казимировић наводи да је он био непажљив према нашим епископима Никодиму Милашу, Стефану Стратимировићу, Мелентију Тимочком и Георгију Летићу, истичући да су они имали симпатије према другом браку свештеника, као и да је износио критику да су код Срба свештеници удаљени од епископа, а блиски световњацима (Казимировић 1928а, 135–136). Говорећи о успону Троицког за седам и по година, Казимировић не пропушта ни да истакне чињенице да је Троицки постао 1925. и 1926. године експерт Архијерејског сабора и члан Канонске комисије Архијерејског синода наше Цркве. Овим избором за редовног професора, по Казимировићевом разматрању, Троицки је постао чиновник друге групе прве категорије, што је у рангу помоћника министра. Евидентно је да се на почетку ове полемике Казимировић позива на веома мали број извора, па бисмо могли констатовати да је први део ове његове критике више био есејистички.

Да би доказао да Троицки не може постати професор Правног факултета, он се позива на своје познавање црквеног живота у Русији и што је карактеристично не консултује неке друге ауторитете, него се позива на своју студију (Казимировић 1912). Износећи чињенице да је Троицки завршио Тверску семинарију 1897. године, Петроградски археолошки институт 1900. године и Петроградску духовну академију² 1901. године, изводи констатацију која ће касније бити добро анализирана од стране његових опонената, а то је да су ове школе биле стручне. Он износи тврђење да се крајем XIX века није могло ступати из семинарије на универзитет, већ само у духовну академију и то под условом да се положи пријемни. Тврдећи да су духовне академије биле потпуно стручне више богословске школе, закључује да су се у њима изучавале једино богословске науке, али у загради наводи да су постојали и стари, нови језици, историја, педагогика и књижевност, с тим што тврди да су богословске науке изучаване онолико колико је

¹ Свештеничко удружење је основао Митрополит Михаило Јовановић 1889. године. Оно је временом мењало своју организациону структуру до 1941. године када је престало да постоји. Обновљено је под утицајем нових комунистичких власти након Другог светског рата (Перић 1999, 225–226).

² Као година оснивања Петроградске духовне академије узима се 1721. година, када је Архиепископ великоновгородски Теодосије основао Славјанску школу при манастиру Александра Невског (Чистович 1857, 7).

потребно за наставнике богословија и духовних училишта. Будући да су готово сви предмети, изузев страних језика, књижевности и историје били обавезни за све студенте, Казимировић као последицу тога износи опаску да су многи свршени студенти били „дилетанти у појединим богословским наукама“ (Казимировић 1928а, 137).

Позивајући се на стари закон и 1869. годину, Казимировић упознаје читаоце да су у старим руским духовним академијама постојали одсеци на којима су се студенти могли усавршавати у извесним наукама. Под овим „старим законом из 1869. године“ Казимировић подразумева академијски устав којим је било регулисано да на академији постоје три одсека: богословски, црквено-историјски и црквено-практични. Такође, овим законом је био ревидиран и систем академских звања (Пузовић 2012, 158). Црквено право се усавршавало на црквено-практичном одсеку и након њега свршени студенти по том старом закону су постајали професори црквеног права и на руским универзитетима (Кашкарев, Гарчаков, Павлов, Барев, и тако даље), али до престанка овога је дошло крајем XIX века, јер се изучавање права сужавало на духовним академијама, па су и духовне академије, како тврди Казимировић, почеле запошљавати не богослове већ правнике на катедре црквеног права (пример је Бенешевич који је свршио петроградски Правни факултет и био професор Петроградске духовне академије) (Казимировић 1928а, 137–138).

Позивајући се на лично искуство боравка у Кијевској духовној академији³ (1903–1907), он тврди да му је црквено право по новом закону предавано у скраћеном облику по један час недељно. Будући да је тако било у свим духовним академијама, изводи закључак да је апсолутно недовољно са тим знањем постати професор црквеног права на Правном факултету универзитета. Стога, по његовом мишљењу, Сергеје Троицки нема ни формалне квалификације, јер нема докторат, те он не може бити професор ни на Правном нити на Богословском факултету. Он би једино могао бити професор богословије као што је то Малахов, бивши професор Петроградске духовне академије, а у то време професор Карловачке богословије (Казимировић 1928а, 212). Позивајући се на аутобиографске податке Троицког о његовом слању у иностранство током 1910, 1912. и 1913, наводи чињеницу да је био изасланик поводом спора са именованом јереси и да то нема везе са усавршавањем правне науке, али му опет приговара о неким моралним недостацима, као што је лош однос према члановима ове јереси,

³ Кијевска духовна академија постоји од 1615. године. Велики број Срба се школовао на Кијевској духовној академији. У периоду од 1869–1899. године 70 Срба је похађало ову богословску институцију (Пузовић 2012, 153).

или наплату од 1000 рубаља за своју књигу о именобожачкој јереси,⁴ која је штампана 1914. године (Казимировић 1928а, 214–215).

2. Љубомир Рајић у заштиту Троицког о руским духовним школама

Замерајући лош однос наше јавности према Троицком, па и према Антонију Храповицком, који је и сам био принуђен да се брани од клевета (Храповицки 1926, 356–361), Љубомир Рајић⁵ одговара на горе наведена тврђења Казимировића и као прву замерку наводи да је сам повод писања Казимировића погрешан, јер он као учен човек не полемише са Троицким о питањима из црквеног права и износи замерку што ова полемика није настала у области науке. Неупитна је чињеница, како за Рајића тако и за тадашњу богословску интелигенцију, да је Радован Казимировић добар познавалац теологије и црквеног права, па је упитно зашто се одлучио за полемику која у први план ставља моралну анализу личности Троицког и начин методологије рада на руским духовним школама. Рајић замера Казимировићу што је дао нетачне информације о руским семинаријама. Он тврди да су оне давале могућност уписа на универзитет и то не само после шестог, него и после четвртог разреда, јер пре ступања у семинарију морало се четири године боравити у духовним училиштима (Рајић 1928, 217–218).

Позивајући се на Брокхаузов речник, Рајић износи тврђење да су четири године у духовном училишту и прве четири године у семинарији одговарале програму гимназија, док у 5. и 6. разреду су изучавани богословски предмети и класични језици. Ово стање је промењено 1880. године, и то по жељи црквених власти да се скрешу привилегије семинаријама и да им се забрани уписивање на Петроградски, Московски и Кијевски универзитет, а са циљем да што већи број свршених семинариста остане везан за Цркву, јер су након завршетка ових универзитета свршени студенти углавном настављали каријеру која није била везана за Цркву. Ипак, руским семинаристима није забрањивано да уписују Варшавски, Јуријевски, Томски и друге универзитете. Рајић наводи пример чувеног руског хирурга Василија Троицког, који је после семинарије

⁴ Троицкий 1914а.

⁵ У време ове полемике Љубомир Рајић, касније у монаштву Владимир, је био професор Друге мушке гимназије. Био је Епископ мукачевско-прешовски (1938–1947) и Епископ рашко-призренски (1947–1956). Московску духовну академију је похађао у периоду 1903–1907 (Пузовић 2017, 257).

отишао на Томски универзитет, па се касније пребацио на Московски и завршио медицину. Осим универзитета постојали су и институти и лицеји на којима су се такође уписивали свршени семинаристи, те није била реткост да неко од њих завршава и техничке школе и постаје професор истих (Рајић 1928, 218–219).

Анализирајући ставове Казимировића о духовним академијама, Рајић каже да су то биле најбоље духовне школе и да су по квалитету биле изнад тадашњих богословских факултета у Черновицама и Атини. Наиме, док је у припреми био Нацрт закона о Српској Православној Цркви, Радован Казимировић је био учесник и једне друге полемике, и то са Добросавом Ковачевићем, који је био на становишту да духовне академије треба да замене Богословски факултет. Радован Казимировић је оштро стао на страну постојања Богословског факултета као једине релевантне високе богословске школе код нас (Казимировић 1924, 52–53). Засигурно да је овакво Казимировићево становиште утицало и на његову општу критику руских богословских школа, а Рајић ће као значајан полемички моменат узети у разматрање Казимировићево тврђење да су духовне академије биле потпуно стручне школе. Разматрајући дијалектику између термина стручне и нестручне школе, Рајић закључује да духовне школе, као и војне, техничке и препарандије морају бити стручне, јер тиме чувају суштину свога учења. Исти пример је и са факултетима, па отуда имамо правни, технички, филозофски и тако даље (Рајић 1928, 218–219).

Рајић је уочио и контрадикцију код Казимировића, јер он каже да су се на академијама учили искључиво богословски предмети, а потом у загради наводи историју, педагогику, старе и нове језике и књижевност, али прећуткује предмете као што су руски, црквенословенски и филозофске дисциплине, као и да на нашем факултету број световних предмета није ни приближан овим на академији. Као веома погрешну и тенденциозну намеру Казимировића, Рајић уочава тврђење да су се на академијама богословске науке изучавале само колико је потребно за наставнике богословија и духовних школа (Рајић 1928, 221). Казимировићева релативизација и минимализам су засигурно подразумевали његову потребу да објасни на основу чега се одлучивала та мера „само колико је потребно“, јер се у супротном његово тврђење недвосмислено показује произвољним.

Рајић се, такође, позива на своје лично искуство, а подсећа и Казимировића, да су њима богословске науке предаване и образлагане у најширим могућим размерама, па чак и световне науке исто тако. Да би потврдио ово наводи пример чувеног руског историчара Кључевског, на чија су предавања у Московској духовној академији долази студенти са универзитета прелазећи и 60 км, а пре него што је он постао професор

на универзитету. Такође, добар је пример и Теодор Титов кога је сам Казимировић предлагао за академика. Казимировић је изузетно ценио и уважавао професора Титова, а поводом његовог шездесетог рођендана објавио је и чланак (Казимировић 1928б, 53–58): Рајић оспорава тврђење Казимировића да нису били обавезни страни језици, књижевност, историја и подсећа га да се академија делила на одсеке. Рајић констатује да Троицки по својој ерудицији, енергији и по доказаној богословској компетенцији потпуно заслужује место редовног професора црквеног права на Правном факултету (Рајић 1928, 224).

3. Одговор Сергија Троицког Казимировићу

Сергију Троицком нису биле стране расправе и полемике, јер је он током дужег временског периода водио еклисиолошке расправе са заступницима максималистичког схватања ауторитета Цариградске Патријаршије (Пузовић 2014, 129). Међутим, Сергије Троицки у свом одговору Казимировићу замера му најпре то што је желео да га омаловажи и увуче у једну личну расправу. Негирајући оптужбе Казимировића да је он непријатељ Српске Цркве разматра да сам позив на реформу није штетан, па и да је и Казимировић у својим црквено-правним расправама позивао на реформу црквеног живота из основа. Да би негирао овакве оптужбе, Троицки се позива на своју студију коју је написао још у Русији и у којој истиче да се нада јединству Пећке Патријаршије (Троицкий 1914б, 19). Непажња према одређеним епископима се очитује само у томе што су се заступници другог брака позивали на њих, а критике према Никодиму Милашу су само поновљени ставови Стеве Веселиновића, Јована Вучковића и Илариона Зеремског.⁶ Троицки иронично одговара да није брзо напредовао и за 8 година постао редовни професор Правног факултета у Суботици, као и да не припада другој групи прве категорије.⁷

Када говори о својој стручној спреми, Троицки замера Казимировићу да користећи Брокхаузов речник ишчитава само оне ствари које њему одговарају. Бавећи се функционисањем руских духовних школа, Троицки на много места понавља и потврђује оно што је рекао Рајић и тиме директно доводи у питање тврђења Казимировића. Оповргавајући тврђење да су се на духовним академијама предавале готово једино богословске науке, Троицки децидно наводи списак од 16 небогословских предмета и говори да су се они толико детаљно изучавали да су

⁶ У питању је књига *Рукојоложење као смейња браку* — Милаш 1907.

⁷ Руска емиграција у Суботици је била бројна. Поред Троицког још неколико Руса је предавало на Правном факултету у Суботици: Григорије Демченко, Константин Смирнов и Михаило Чубински (Петковић 1996, 162).

их свршени студенти духовних академија предавали у богословијама, гимназијама, па чак и на универзитетима. И сам Троицки је предавао латински у гимназији (Троицки 1928, 314).

Троицки истиче да је пре 1869. године изучавање црквеног права на академијама имало богословски карактер, а од 1870. године и нарочито почев од 1884. године, почело је постепено да добија правни карактер.⁸ Управо у таквом светлу су Казимировићева тврђења о опширнијем и ужем изучавању црквеног права на академијама окарактерисана као неозбиљна. Крајем XIX и почетком XX века многи професори црквеног права на универзитету били су магистри богословља (Остроумов, Покошев, Соколов) и неки су чак докторирали на духовним академијама, а неки су остали да предају у статусу магистра богословља. Позивајући се на записнике са заседања Савета Петроградске духовне академије, Троицки потврђује да се црквено право слушало четири недељна часа, а не како је то тврдио Казимировић, као и да је то био већи број него на правним факултетима српских универзитета. Побрајајући своја путовања везана за усавршавање црквеног права, Троицки наводи Србију, Карловачку митрополију, Бугарску, Турску и Атон, а Казимировићева тврђења о репресијама над именованцима види као неистинита и малициозна (Троицки 1928, 316–317).

4. Казимировићева анализа Троицког као познаваоца црквеног права

Да би показао нестручност и некомпетентност Троицког, Казимировић у наставку ове полемике још једном критикује књигу Троицког *О именима Божијим*, те констатује да су против ове књиге устали и Скворцов и Булгаков, па и полуписмени Распућин. Казимировић прелази на анализу магистарске дисертације Троицког која се бави другим браком клирика. Он најпре говори о реферату који су написали Мишченко и Гросу и на основу којег му је додељен степен магистра богословља. Казимировић истиче да су једногласно истакли да је дело ненаучно, да је скуп новинско-политичких чланака и да су његови аргументи врло спорни и нејасни (Казимировић 1928а, 319).

Казимировић тврди како се позива на аргументе које је навео Мишченко: да Троицки разликује Свето Предање и црквено законодавство, да он меша хронолошки писце и њихове цитате, да не познаје руску богословску литературу о свештеничком браку, да присваја себи

⁸ Троицки се позива на професора Остроумова као ауторитета и доброг познаваоца методологије изучавања црквеног права на академијама (Остроумов 1893, 89, 92).

туђе мисли и бележи их као своје. Казимировић каже да Гросу износи такође негативну оцену рада и сматра да се закључци писца не могу усвојити, јер речи Апостола Павла „једне жене муж“ не могу бити правна формула на основу које се забрањује други брак удовом свештенику, као и теза о догматском учењу о тајни свештенства (Казимировић 1928а, 320). Критикујући икономијски однос према другом браку свештеника, који се јавио крајем XIX и почетком XX века у Карловачкој митрополији, Троицки је био оштар критичар и жеље да се на Свеправославном конгресу у Цариграду 1923. године донесе одлука да се дозволи други брак свештеницима (Вучковић 2015, 309), док овај податак Казимировић не наводи.

Наравно, Казимировић сада поставља реторичко питање: како је онда додељен научни степен магистра богословља Троицком? Он износи мишљење да је углед руских духовних академија тада значајно опао. Магистарске дипломе су биле даване и неспремним кандидатима, а узрок томе види у сталном туторству Светог Синода и његовим симпатијама према појединцима. Говорећи о дисертацији Троицког којом је добио степен магистра богословља, Казимировић закључује да је она раније објављивана у органу Светог Синода и да може представљати ставове тадашње више црквене управе. Магистарску диплому утврђује Синод, а он је добија као синодски чиновник, па се Казимировић позива на речи Мишченка: „Троицком доделити степен магистра богословља у нади да ће то утицати да аутор-новионар постане научни писац“ (Казимировић 1928а, 321). Овим речима Казимировић завршава полемику.

5. Љубомир Рајић о дисертацијама и научним звањима руских духовних школа

У наставку Рајићеве критике Казимировића, он анализира Казимировићеву констатацију да су свршени студенти били „дилетанти у појединим богословским наукама“. Рајића је јако увредило што је овај закључак изнео не неко ко никада није крочио у ову институцију, него њен бивши ђак, који се поносио са њом и себе и своје пријатеље не сматра за дилетанте. Рајић поставља питање да ли и Стеву Димитријевића⁹ и Теодора Титова сматра за дилетанте, будући да су и они завршили академију и постали професори универзитета, те узимајући у обзир чињеницу да управо њима посвећује књиге и пише читаве пани-

⁹ Професор Стеван Димитријевић је био велики ауторитет у Српској Цркви. Ученици полемике га само спомињу као позитиван пример „руског ђака“, али нејасно је зашто не користе његов извештај који је упутио Архиепископском Сабору о руским духовним школама (Димитријевић 1900).

гирике. Рајић изводи закључак да, ако ово важи за једног од њих, онда важи и за сву тројицу (Рајић 1928, 323–324).

Надаље, Рајић потврђује да је тачно да је Теодор Титов доктор богословских наука,¹⁰ али кандидатске дисертације су биле еквивалентне тзв. докторској дисертацији за коју се у Атини, Черновицама, Швајцарској и Немачкој добија титула доктора наука. Троицки као магистар богословља већи је него и кандидат богословља и квалификације му не могу бити оспорене. У прилог изједначавања докторских дисертација и кандидатских дисертација, Рајић наводи да су кандидатске дисертације писане у четвртој години, током 7. и 8. семестра, да су рађене под менторством професора, као и да су истраживања тема почињала у 6. семестру. Рајић је био мишљења да су то били прилично солидни научни радови, будући да је он вршио поређења докторских дисертација широм Европе и ових кандидатских дисертација из Русије, те да су кандидатске дисертације биле боље по квалитету. У прилог свога тврђења наводи и да су многи професори у познатим руским часописима писали рецензије на кандидатске дисертације свршених студената. Да су кандидати руских духовних академија исто што и доктори наука могла је послужити и чињеница да су као такви бирани за доценте, док су после одбране магистратуре и уз своје остале радове били бирани за ванредне и редовне професоре. Одбрана магистарске дисертације била је на академијама свечани догађај и у њеној одбрани могли су узети учешће сви професори академије. Руски магистар и руски доктор подразумевао је научника који има већ доказани реноме и научни ауторитет. Како би објаснио еквиваленцију код Руса и у Европи, Рајић наводи пример да су свршени студенти медицине у Русији, а који су долазили из Европе, проглашавани за докторе као што се то радило на Западу, при чему су свршени студенти медицине Руси добијали звање „врач“–лекар. И једна и друга титула, дакле, биле су истог ранга (Рајић 1928, 325–327).

6. Троицки о својој научности и црквено-правном образовању у Русији

Надовезујући се на априлски број Весника Српске Цркве, у коме је Казимировић наставио са анализом научности Троицког, сам Троицки образлаже како је суд о књизи *О именима Божијим* — да је она без икакве научности — нетачан. Он се позива на приказ књиге доктора богословских наука и професора Казањске академије Писарева, који се веома

¹⁰ Године 1905. је стекао звање доктора црквене историје и то на основу студије *Русская Православная Церковь в Польско-Литовском государстве* (Пузовић 2014, 129).

позитивно изјаснио о књизи. Будући да је за ову књигу добио „макаријевску премију“, Троицки претпоставља да је Казимировић није ни читао, а реферат Писарева још мање. Позивање на критику од Распућина сматра апсурдном, док у критикама од стране Скворцова и Булгакова види корист за науку и научну полемику (Троицки 1928, 316–317).

Замерка Казимировићу је упућена и поводом тога што је рекао да ће изнети црквено-правне радове које је Троицки објавио у Русији, али прелази преко тога и бави се само једним радом. Троицки наводи читав низ радова који су настали у Русији и који се баве црквеним правом, те наводи да су о овим радовима писане изузетно позитивне рецензије и прикази. И као професор суботичког факултета, Троицки истиче да је написао 9 брошура и више од 60 чланака.¹¹ О чланку „Проблеми брака“ изузетно позитивне оцене дали су и Арсенијев, професор Варшавског универзитета, Лав Карсавин са Петроградског универзитета и професор Драгомир Марић у *Хришћанском животију*. Троицки прозива Казимировића да је и он написао позитивни приказ о његовој брошури *Црквени или траћански брак*, али тада није била у питању 2. група 1. категорије (Троицки 1928, 399–400). Троицком је веома засметало што је Казимировић изнео као чињеницу да је магистар богословља постао због свог службеног положаја. Он ово види као грубу неистину, јер он је магистар богословља постао 1913. године, а службеник синода 1915. године (Троицки 1928, 402). Дакле, Казимировић је занемарио чињеницу или намерно прећутао да је у том погледу постојала одређена временска дистанца.

Детаљном анализом реферата који су написали Мишченко и Гросу, Троицки доказује да речи које Казимировић наводи под наводницима да су из реферата тамо не стоје. Осим тога, Казимировић изврће приговоре које су упутили писци реферата. Такође, упоређујући стране које је навео Казимировић и текст самог реферата, Троицки показује како рецимо Мишченко нигде не говори да Троицки меша хронолошке термине или да он нема прави појам шта је клир, као и да не познаје руску литературу о питању свештеничког брака. Троицки наводи речи Мишченка — да ако се узме рад у целини треба признати како је ерудиција писца огромна, литература готово исцрпна и да у њој нема празнина. Мишченко је скренуо пажњу Троицком како има само један цитат од Чижмана који није под наводницима, али Троицки каже да је то једини цитат од њих хиљаду, те да је и Мишченко свестан како је то штампарска грешка, те констатација Казимировића како је Мишченко рекао да Троицки присваја туђе цитате не може бити истинита (Троицки 1928, 405–406).

¹¹ Димшо Перић, позивајући се на Благогу Гардашевића, биографа и библиографа Троицког, наводи да је Гардашевић навео његова 192 рада, 5 превода и 17 рецензија, али и да је запазио како тај број није коначан (Перић 2002, 179).

Троицки истиче како је тачно да Гросу износи одређене замерке, али оне су другостепене. Наиме, он му замера полемичку форму и две тезе од којих је једна да павловска дефиниција „једне жене муж“ представља правну формулу и да забрана другог брака има догматски основ. Троицки истиче да ове две тачке нису основне у његовој тези и да их и сами реферанти називају хипотезама (Троицки 1928, 407). Да би се схватила перцепција брака код Троицког потребно је сагледати целокупно његово бављење овом тематиком. Када говоримо о светописамском тексту везаном за брак, сведоци смо да се Свадба у Кани Галилејској углавном тумачи из перспективе светотајинског искуства Цркве, односно као уздизање брака на ниво Свете тајне. Троицки је био мишљења да овај догађај треба тумачити у контексту признавања старозаветне институције брака у новозаветном искуству Цркве (Троицки 1934, 169).

Казимировић је прећутао и оно што је најважније, а то су позитивне стране рада које наводе аутори реферата, примера ради да је писац опрезан у својим суђењима, да је ерудиција писца огромна, да добро познаје стање у словенским Црквама и да писац надмашује све што су учинили претходници, потом да писац познаје класичне језике и научну европску литературу, те Троицки истиче да нико осим Казимировића не може видети противречности између премиса и закључака самог реферата. Мишченкову изјаву, коју наводи Казимировић, како се нада да ће од аутора новинара Троицки постати научник, Троицки објашњава наводећи саме делове реферата као позив Мишченка, будући да је знао како је он радио и као аутор новинских чланака, да се у целости посвети науци и постане професор академије или универзитета (Троицки 1928, 408–409).

Троицки ову расправу завршава речима да оваква полемика, која је уследила од Казимировића, не може подићи његов углед у научним круговима, те да би он требало да се бави научном биографијом Титова и поставља нека реторичка питања везана за Титова, те моли Казимировића да га остави на миру, јер не жели више да оповргава његове измишљотине (Троицки 1928, 410). У самој расправи се на неколико места помиње име Теодора Титова и то од стране Рајића и Троицког. Овај оштри завршетак полемике од стране Троицког, у коме је изузетно груб према Титову, наводи нас на размишљање да је Троицки сумњао да Казимировић пише по наговору Титова или да му Титов даје одређене смернице.

7. Рајићев завршетак полемике („о духу“ руских школа)

Завршавајући ову расправу Рајић истиче да друге духовне школе нису могле толико морално да утичу на своје питомце да доносе корист Цркви и богословској науци као духовне академије. Оне су дава-

ле сјајне услове, савршено интернатско уређење и имале су храмове под својим сводовима у којима су се вршила богослужења по црквеним уставима. Рајић каже да је он за семинарско-академско уређење духовних школа, а оне се могу звати како је коме воља (Рајић 1928, 412–413). Порвх свега, академије су имале пребогате библиотеке и професоре великог научног гласа: Голубинског, Лебедева, Болотова, Глубоковског, Павла Флоренског и многе друге.¹² Враћајући се још једном на уређење и функционисање духовних школа, као и на углед академија, њихових професора и питомаца, Рајић се у ироничном контексту захваљује Казимировићу што му је његовим неистинама дао прилику да искаже и напише оно што зна и мисли (Рајић 1928, 418).

Закључак

Важност претходно анализираних расправе се очитује у томе што након само десетак година од Октобарске револуције стичемо јасан увид у стање и значај руских богословских школа за развој српске теологије и Српске Цркве. Неоспорна је чињеница да је, почев од друге половине XIX века па све до Октобарске револуције, богословско образовање Срба било везано за руске богословске школе и да су исте дале велики број свршених студената, који су били врсни познаваоци црквеног права, али и других богословских дисциплина. Такође, професори руских богословских школа су доласком у нашу земљу након Октобарске револуције ударили чврсте темеље за развој Богословског факултета и својим компетенцијама, знањем и трудом удахнули један нови животни дах теолошком образовању код Срба. Када говоримо о црквеном праву на првом месту истичемо личност и делатност Сергија Викторовича Троицког, који је код Срба незаменљив ауторитет у овој теолошкој дисциплини већ готово један век. На основу анализираних полемика увиђамо како се изучавало црквено право на руским духовним академијама, али у ширем контексту и још нешто особито важно, а то је модел рада руских духовних школа према тадашњим богословским и научним принципима. Образовање које је Сергије Троицки стекао у руским духовним школама не само као ученик, већ и као учитељ, сведочи да је црквено право детаљно обрађивано. Поврх свега, узимајући у обзир објављене радове и компетенције које је поседовао професор Троицки, треба истаћи да је црквено право било једна од најважнијих теолошких дисциплина у руској академској теологији, чији су удеоници били и Љубомир Рајић и Радован Казимировић.

¹² Колико су професори академија били уважавани у Српској Цркви сведоче нам и некролози у њихову част у нашој богословској периодици.

Библиографија

Литература:

- Вучковић, Горан. 2015. „Изабране студије из Брачног права [Сергије Викторovich Троицки, *Изабране студије из Брачној права*, приредили С. Стјепановић и Н. Тупеша, Православни богословски факултет Свети Василије Острошки, Фоча, 2015]“. *Годишњак: часопис Богословској факултету Св. Василије Острошки*, XIV (14): 309–310. <https://doi.org/10.7251/CPBFSVO309V>.
- Димитријевић, Стеван. 1900. „Извештај Архиепископском Сабору о руским духовним школама“. *Гласник православне Цркве у Краљевини Србији* I (1): 62–73; (2): 39–53; (3): 73–77; (4): 63–70; (5): 61–64; (6): 65–74; (7): 91–100; (8): 97–105; (9): 104–112; (10): 105–112; (11): 62–77.
- Казимировић, Радован. 1912. *Русија: културна писма*. Сремски Карловци: б. и.
- Казимировић, Радован. 1924. „Богословски факултет, а не духовна академија?“. *Гласник: Службени лист Српске православне епископске Цркве* V (2): 52–53.
- Казимировић, Радован. 1928а. „Измуђена реч у заштиту истинске науке црквеног права“. *Весник Српске Цркве: орган Српској православној епископској удружења XXXIII* (2): 135–139; (3): 211–215; (4): 318–323.
- Казимировић, Радован. 1928б. „Др Теодор Титов, митроносни протојереј и професор београдског Универзитета (поводом његове шестдесетогодишњице)“. *Весник Српске Цркве: орган Српској православној епископској удружења XXXIII* (1): 53–58.
- Милаш, Никодим. 1907. *Рукоположење као светиња браку*. Мостар: ИК Пахера и Кисића.
- Остроумов, Михаил Андреевич. 1893. *Введение в православное церковное право*. Харьков: Типография Губ. Правл.
- Перић, Димшо. 1999. *Црквено право*. Београд: Досије.
- Перић, Димшо. 2002. „Сергије Викторovich Троицки и његово Црквено право“. *Анали Правној факултету у Београду: двомесечни часопис за правне и друштвене науке* 50 (1–2): 177–183.
- Петковић, Татјана. 1996. „Из живота руске емиграције у Суботици у периоду од 1919–1941“. *Ex Rapponia: Гласник Историјској архива Суботице* I (1): 155–164.
- Пузовић, Владислав. 2012. „Завршни радови Срба на Кијевској духовној академији 1869–1899.“. У *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 12, приредио Богољуб Шијаковић, 152–173. Београд: Институт за теолошка истраживања.

- Пузовић, Владислав. 2013. „Ауторитет Цариградске патријаршије у Православној Цркви према Сергију Викторовичу Троицком“. У *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 14, приредио Богољуб Шијаковић, 128–140. Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Пузовић, Владислав. 2014. „Теодор Иванович Титов — историчар Цркве (прилог проучавању веза између Кијевске духовне академије и Православног богословског факултета у Београду)“. У *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 15, приредио Богољуб Шијаковић, 127–152. Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Пузовић, Владислав. 2017. „Иларион Зеремски и Иринеј Гирић на Московској духовној академији: прилог историји формирања српске богословске елите у Русији“. У *Зборник Мајице српске за друштвене науке* 68 (162): 251–266. <http://dx.doi.org/10.2298/ZMSDN1762251P>.
- Радовановић, Сања. 2008. „Улога Правног факултета у Суботици у правном животу Краљевине Југославије“. *Зборник Мајице српске за друштвене науке* (125): 131–140. <https://dx.doi.org/10.2298/ZMSDN0825131R>.
- Рајић, Љубомир. 1928. „У заштиту руских духовних школа — Семинарија и Академија“. *Весник Српске Цркве: орјан Српској православној свешћеничкој удружења* XXXIII (3): 215–224; (4): 323–338; (5–6): 412–429.
- Троицкий, Сергей Викторович. 1914а. *Об именах Божиих и имябожниках*. Санкт-Петербург: Синодальная типография.
- Троицкий, Сергей Викторович. 1914б. *Как живут и страдают православные и униаты в Австро-Венгрии*. Петроград: Синодальная типография.
- Троицки, Сергије Викторович 1928. „'Истинска наука' или '2. група 1. категорије'“. *Весник Српске Цркве: орјан Српској православној свешћеничкој удружења* XXXIII (4): 310–317; (5–6): 396–410.
- Троицки, Сергије Викторович. 1934. *Хришћанска филозофија брака*. Београд: ИК Геца Кон.
- Храповицки, Митрополит Антоније. 1926. „Мој одговор на клевете“. *Хришћански животи: месечни часопис за хришћанску културу и црквени животи* V (7–8–9): 356–361.
- Чистович, Иларион Алексеевич. 1857. *История Санкт-Петербургской духовной академии*. Санктпетербург: Типография Якова Трея.

Примљено: 1. 3. 2021.
Исправљено: 29. 6. 2021.
Одобрено: 26. 9. 2022.

ON THE STUDY OF ECCLESIASTICAL LAW IN RUSSIAN THEOLOGICAL ACADEMIES AND THE SIGNIFICANCE OF RUSSIAN SCHOOLS OF THEOLOGY IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES THROUGH THE LENS OF AN INTERBELLUM POLEMIC

Branko Radovanović

*Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade*

***Summary:** The significance of this dispute is reflected in the fact that ten years after the October revolution, we had a clear overview of the impact of Russian seminaries on the development of Serbian theology and the Serbian Orthodox Church. It is an indisputable fact that from the middle of the 19th century, until the October revolution, the theological education of Serbians was associated with Russian seminaries and that a large number of graduated students returned from these schools, students who were outstanding connoisseurs of ecclesiastical law and other theological disciplines. Additionally, professors from Russian seminaries, traveling to our country after the October revolution, built good foundations for the Faculty of Orthodox Theology, and with their competence, knowledge, and effort, they breathed new life into theological education in Serbia. When speaking on the subject of ecclesiastical law, first and foremost we must mention Sergey Viktorovich Troitsky, who has been an irreplaceable authority for Serbians within that theological discipline for around a hundred years. In this dispute, we can examine how ecclesiastical law was taught and learned in Russian theological academies, but within a wider context — which is of importance to us — and how Russian theological academies were organized in all of their areas of work. The education earned by Sergey Troitsky, both as a student and as a teacher, testifies to how ecclesiastical law was studied to a great extent — elaborately, and through his work and competence, we can draw the conclusion that ecclesiastical law was one of the most highly-esteemed disciplines in Russian academic theology, in which Ljubomir Rajić and Radovan Kazimirović also took part.*

***Key words:** Russian theological academy, ecclesiastical law, Radovan Kazimirović, Ljubomir Rajić, Sergey V. Troitsky.*